

**ДИСКРИМІНАЦІЯ ЄВРЕЙСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА
ТА ДОМІНУЮЧЕ СТАНОВИЩЕ ДЕРЖАВИ В ЕКОНОМІЧНИХ
СТОСУНКАХ З ЄВРЕЙСТВОМ СМУГИ ОСІЛОСТІ
(ЗА РОСІЙСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ II ПОЛ. XIX – ПОЧ. XX СТ.)**

**THE DISCRIMINATION OF THE JEWISH ENTREPRENEURSHIP AND
THE DOMINANT POSITION OF THE STATE IN ECONOMIC RELATIONS
WITH THE PALE'S¹ JEWS (BY RUSSIAN LEGISLATION FROM
LATE 19TH TO EARLY 20TH CENTURY)**

Яшин В.О.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії*

Криворізького державного педагогічного університету

У статті аналізуються особливості та форми правових обмежень економічної діяльності єврейського населення смуги осілоності в другій половині XIX століття. Показано, що стосунки між владою та єврейським населенням межі осілоності мали характер тотожний або подібний до колоніально-го. Російська влада юридично диференціювала та дискримінувала єврейських підприємців залежно від їхньої практичної користі для економіки внутрішніх губерній. Економічні стосунки в системі «смуга осілоності – внутрішні губернії» покликані були залучити економічні та логістичні можливості єврейських підприємців для вирішення завдань розвитку внутрішніх губерній держави. Держава обмежувала допуск єврейських підприємців на ринок внутрішніх губерній.

Ключові слова: євреї, смуга осілоності, російське законодавство, економічні обмеження, колонія, метрополія.

В статье анализируются особенности и формы правовых ограничений экономической деятельности еврейского населения черты оседлости во второй половине XIX столетия. Показано, что отношения между властью и еврейским населением черты оседлости носили характер близкий или аналогичный колониальному. Российская власть юридически дифференцировала и дискриминировала еврейских предпринимателей в зависимости от их практической пользы для экономики внутренних губерний. Экономические отношения в системе «черта оседлости – внутренние губернии» призваны были привлечь экономические возможности еврейских предпринимателей для решения задач развития внутренних губерний империи. Государство ограничивало допуск еврейских предпринимателей на рынок внутренних губерний.

Ключевые слова: евреи, черта оседлости, российское законодательство, экономические ограничения, колония, метрополія.

During the 19th and early 20th centuries, pale's of settlement's Jews were subjected to various economic restrictions. The Russian authorities legally differentiated and discriminated against Jewish businesspersons, depending on their practical utility for the economy of the internal provinces. The relations between the authorities and the Jewish pale's population were same nature or similar to the colonial relations. Restrictions for the economic activity of pale's Jews were insignificant and established in the interests of Russian-backed landowners and merchants. Economic relations in the system of the "pale of settlement – internal provinces" designed to attract the economic and logistical capabilities of Jewish businesspersons to solve the problems of the development of the internal provinces of the country without the real permission of these businesspersons to the market of internal provinces.

Key words: Jews, Pale of settlement, Russian legislation, economic restrictions, colony and metropolis.

¹ Pale of settlement.

Постановка проблеми. Правове становище підданих Російської імперії суттєво різнилося залежно від різних факторів. Піддані імперії поділялися на так званих «природних обивателів» та «іногородців». До стану іногородців були віднесені євреї, алеути, камчадали, кочові туркмени та ногайці, кочові калмики, казахи, закаспійські кочові ногайці й туркмени та самодійці [8, с. 444–445; 12, ст. 762, с. 87]. Однак із-поміж усіх цих категорій іногородців лише євреї були здебільшого об'єктом нормативно-правового регулювання обмежувального характеру. Ці правові обмеження, їхні чинники та правовий статус єврейства загалом є сталим предметом уваги юдаїки. Розмірковуючи про сутність і чинники обмежувального стосовно євреїв законодавства, дослідники приділяють увагу історичним умовам його формування, загальній характеристиці правового статусу єврейства, історії смуги осілості, її правовому статусу, освітньо-культурним обмеженням і регламентаціям. Одночасно більш важливі, глибинні аспекти економіко-правового статусу єврейства іноді розглядаються описово, а поза увагою залишаються система взаємних стосунків між єврейським підприємництвом та урядом, характер і форми інтеграції єврейства до економіки держави, використання можливостей єврейських підприємців для вирішення економічних проблем внутрішніх (тих, що не входили до смуги осілості) губерній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правового статусу єврейського населення Російської імперії є предметом уваги вітчизняної та зарубіжної історіографії. Питання про чинники виникнення, призначення та існування у відомому вигляді єврейського обмежувального законодавства було предметом уваги дослідників-істориків та юристів ще з XIX ст. Наприкінці XX століття набрав аргументованої ваги погляд, репрезентований принаймні американськими й ізраїльськими істориками, відповідно до якого правове становище єврейства треба

розглядати в контексті загальної внутрішньої та національної політики імперської Росії, а не як окремий феномен. За І. Барталем (Ізраїль), російська влада вимушена була вирішувати питання, як спрямувати економічну активність євреїв так, щоби вона була вигідною для скарбниці та водночас не обмежувала б економічних інтересів інших груп населення [1, с. 90]. І. Барталь, а до нього Ш. Етінгер (Ізраїль) наголошували на домінуванні «ортодоксально християнського підходу до єврейства, наслідку сотень років релігійної ворожнечі» [1, с. 90; 15, с. 155–192], який перемажався з методами освіченого абсолютизму європейського взірця. Б. Натанс (США) стверджує, що урядова політика стосовно єврейства принаймні до кінця XIX століття була «складовою частиною загальної внутрішньої політики царизму і за цілями, і за методами». Відсутність же громадянських і політичних прав у російських євреїв треба розглядати в контексті «загальної відсутності юридичних прав у цій державі» [11, с. 37]. Росія, як продовжував Б. Натанс, «не просто була безправною країною, а корпоративною державою з різними законами для різних станів» [11, с. 38]. Це зовні очевидне твердження насправді є дослідницькою проблемою: що з того мала Московська імперія, окрім «утихомирення» підкорених народів (що було б занадто наївною та ненауковою відповіддю з огляду на підступність імперії)? Специфічні перипетії єврейської політики царського уряду (урядів), становище єврейського населення України та смуги осілості загалом стали предметом уваги й вітчизняних дослідників. Звернімо увагу на важливі для цього дослідження роботи О. Кальяна (Одеса) [7], О. Доценко (також у співавт. В. Шевченко) [4]. У полі їхньої уваги процеси формування єврейської політики уряду, особливості її здійснення за різних внутрішньополітичних умов і чинників. Утім, молодість вітчизняної юдаїки накладає відбиток на характер її здобутків.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким при-

свячується стаття. Отже, постає низка питань: чи мала російська держава економічний зиск із тих обмежень, що накладалися на єврейство? Чи мали з того зиск єврейські підприємці або це взагалі були особливі форми співробітництва, і як тоді це відображувалося у правових нормах? Що було первинним: державний антисемітизм чи, можливо, економічний прагматизм? Чи можливо за правовими нормами відслідкувати сутність стосунків між економічно активним єврейством і державою, яка роль відводилася в них єврейству і яка – державі? Необхідність отримання відповідей на ці питання, крім іншого, потребує детальнішого дослідження всіх аспектів економіко-правового статусу єврейства та з'ясування тієї ролі, що відводилася імперським законодавством єврейству в контексті економічних інтересів держави. Такі міркування й обумовлюють доцільність і необхідність пропонуваної розвідки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є встановлення економічного підґрунтя та чинників стосунків, що виникали в системі «держава – єврейські підприємці» відповідно до законодавства Російської імперії, що діяло у другій половині XIX століття; встановлення впливу цих детермінант на економічну діяльність єврейства українських губерній смуги осілости.

Виклад основного матеріалу. Єврейська політика уряду формалізувалася у виданні нормативно-правових актів, які детально регламентували всі аспекти суспільних відносин, так чи інакше пов'язаних зі станом єврейства. Це законодавство формувалося протягом майже 300 років й особливо активно – з кінця XVIII століття, коли польське єврейство практично раптом стало єврейством російським. За цей час сформувався своєрідний, назвімо його так, *Corpus Legum Judaicum*, що перманентно зростав законами, положеннями, статутами, сенатськими роз'ясненнями тощо. У 1874 році, коли В. Леванді титанічною працею вдалося узагальнити його, це вже було

1073 нормативних акти, що повністю чи в окремих розділах або статтях унормували майже всі сфери буття й життя російських євреїв протягом 1649–1873 років, а ще ж були десятки актів із того! [8]. Зокрема, протягом XIX століття не було жодного року, коли б верховною владою не видавався акт хоч найменшої сили, який ставав черговою цеглиною єврейського обмежувального законодавства. Утім, саме це дало підстави Ф. Леонтовичу стверджувати, що «вся міць і сила єврейства базується на головним чином російських державних законах», визначаючи в такий спосіб владу як верховного протектора євреїв [2, арк. 132–134 на зв.].

Єврейство було особливим «станом», належність до якого за російським законодавством XIX ст. обумовлювала специфічну правосуб'єктність, щодо якої, на думку автора статті, можна було б застосувати термін «єврейська правосуб'єктність» або «спеціальна єврейська правосуб'єктність». Зрозуміло, така дефініція має бути жорстко детермінована історико-хронологічними та історико-географічними рамками. Отже, стан єврейства або єврейська правосуб'єктність (рос.: «состояние еврейства») виникав унаслідок народження від батьків-євреїв або від матері-єврейки². Для віднесення особи до стану єврейства та надання йому спеціальної єврейської правосуб'єктності в російському законодавстві існувала бінарна умова, дві необхідні й достатні правові підстави – релігійна й етнічна. Тільки в сукупності їхньої дії й виникав єврейський стан.

Свій правовий статус єврей міг вільно змінити на інший, належний «природним» станам, перейшовши в християнство визнаних у державі конфесій, внаслідок чого *єврейський стан* припинявся. Перехід єврея до православ'я, за образним висловом А. Гольденвейзера, «від-

² Таке визначення єврейства було якщо не тотожним, то дуже близьким до Галахічного та до визначення поняття «єврей», що його дає пункт 4 (бет) «Закону про репатріацію» (1954 р.) сучасної Держави Ізраїль: «Ст 4 бет. (...) «єврей» – той, хто народився від матері-єврейки або пройшов гіюр і не належить до іншої релігії». URL: http://knesset.gov.il/laws/ru/LawOfReturn_ru.htm.

кривав кожному руському єврею Сезам рівноправ'я» [6, с. 17]. Але в разі повернення до юдаїзму стан єврейства поновлювався, а євреї підлягали виселенню до смуги осілості [14, с. 39]. Зрозуміло, що емансипація євреїв була умовною, обумовлена переходом у християнство, й зникнення цієї умови повертало єврея до статусу-кво. Отже, стан єврейства являв собою особливий правовий статус, встановлений для етнічних євреїв, що конфесійно належали до юдаїзму. Указаний правовий статус єврейства носив територіально детермінований характер і в повному обсязі діяв лише в межах смуги осілості та містив обмежений, зменшений, порівняно з іншими станами, обсяг наданих законом прав; відмінний від інших станів характер та обсяг прав, обов'язків, відмінну деліктоздатність, угодоздатність, отже й правосуб'єктність.

У другій пол. XIX – на поч. XX століття російське законодавство вже в середині єврейського стану додатково диференціювало євреїв за віросповіданням і підданством, поділяючи їх у першому випадку на дві категорії: євреїв-талмудистів (або рабиністів) і караїмів, а в другому – на три: євреїв Імперії, євреїв Царства Польського та євреїв-іноземців. За родом занять у 1851 році євреїв було поділено на п'ять розрядів: купців, землевласників, ремісників, міщан осілих і міщан неосілих. До останніх зараховувалися ті, хто не міг підтвердити свою належність до гільдійних (офіційно визнаних) купців або до землевласників [8, с. 764–767; 9, с. 48].

Для євреїв російським законодавством встановлювалось декілька груп правових обмежень і регламентацій, а саме: (1) щодо права проживання і свободи пересування; (2) щодо майнових прав; (3) щодо особистих немайнових прав; (4) щодо доступу до державної служби, участі в здійсненні правосуддя та місцевому самоврядуванні; (5) щодо права на освіту; (6) щодо вибору роду занять; (7) фіскальні обмеження. Найбільшим обмеженням для євреїв від запровадження в 1791 році і до скасування в 1917 році залишалася смуга осі-

лості, встановлена в межах 25 губерній: 15 західних, південних і південно-західних і 10 губерній Царства Польського (з 1862 р.). Окрім того, з 1812 року євреям заборонялося проживання у 50-верстній смузі вздовж кордону в західних губерніях і в Бессарабії, що умотивовувалося прихильністю євреїв до контрабанди [10, с. 114]. (Зауважимо, що, попри політичну складову такої заборони, усе ж звинувачення в контрабанді не були зовсім безпідставними). Держава максимально обмежувала мобільність євреїв: «Тимчасовими правилами» 1882 року їм заборонялося поселення поза межами міст і містечок та перехід в інше поселення [8, с. 532–533].

Право мешкання поза межами смуги осілості поділялося на «умовне» й «безумовне». Такий поділ залежав від роду занять, характеру економічної діяльності конкретної особи. За загальним принципом, мешкання поза межами смуги осілості дозволялося тим євреям, що мали характер занять, фах, професію, які були затребувані у внутрішніх губерніях імперії. Тож застосовувалося встановлення індивідуального умовного (що виникав за наявності певної та обов'язкової умови) обсягу правосуб'єктності поза межами територіальної детермінанти – смуги осілості.

Проживання поза межами межі осілості було дозволено у 1861 році євреям, що мають вчений ступінь магістра, кандидата (до 1884 року, потім – диплом першого ступеня) або доктора. З 1872 року це правило було розповсюджене на євреїв, що закінчили Санкт-Петербурзький технологічний інститут [5, с. 6], а з 1879 року – на всіх євреїв, які мали вищу освіту [5, с. 8], крім тих, хто отримав таку за кордоном, а також аптекарських помічників і дантистів, що здебільшого були євреями. Наприклад, у Херсонській губернії з 1890 до 1917 року всього було зареєстровано таких 1203 аптекарських помічника, з яких юдеїв було 1166, або 97% [3, арк. 1–53]. Заборона на переселення для аптекарських помічників фактично підірвала б аптекарську справу поза межами межі

осілості в принципі, тому уряд згодом застосував принцип «корисних» і «некорисних» євреїв, дозволяючи «корисним» аптекарським помічникам переселення у внутрішні губернії.

У 1819 році за ініціативи Сперанського євреям було дозволено займатися гуральництвом у внутрішніх губерніях під контролем російських підприємців і з метою передачі знань і досвіду російським фахівцям. Нестача таких фахівців відчувалася постійно. Наприклад, у 1835 році, виселяючи євреїв із Кавказу, уряд залишив у недоторканності євреїв-ремісників з огляду на крайню нестачу ремісників у цьому краї. З 1853 року було дозволене проживання євреїв-кравців і закрійників при військових частинах і навчальних закладах. З 1865 року проживання поза смугою осілості було дозволене євреям-винокурам, механікам, броварям і ремісникам, що дало змогу вирішити питання гострої нестачі кваліфікованих і досвідчених фахівців у цих напрямках [9, с. 1042].

Економічна діяльність єврейства регулювалася окремими нормативно-правовими актами, які були відмінними від застосовуваних для «природних обивателів» і частково містилися в «Додатку» до ст. 791, прим. 1 «Особливі правила про торговельні та промислові права єврейства» [13, с. 738–742]. Ці права різнилися залежно від того, здійснюється економічна діяльність єврейства у смузі осілості чи поза нею. У смузі осілості єврейство ніяк не обмежувалося в праві здійснення торговельної діяльності [13, с. 738]. Однак право здійснення торгово-підприємницької діяльності поза межами смуги осілості в досліджуваній період надавалося тільки купцям першої гільдії та фабрикантам, тобто представникам верхівки економічно активного єврейського населення смуги осілості.

Купці першої гільдії наділялися такими правами: 1) правом «внутрішнього імпорту» – оптового ввезення товарів із внутрішніх губерній до смуги осілості й торгівлі ними «зі столиць і портів за допомогою тамтешніх купецьких кон-

тор або через кореспонденцію з фабрикантами» [13, с. 739], обмежуючись таким чином у праві вибору контрагентів. *Економічний зміст*: вивіз товарів із внутрішніх губерній до смуги осілості забезпечувався підприємницькими можливостями, коштом, накладними витратами й ризиком єврейських підприємців, що звільняло їхніх неєврейських контрагентів із внутрішніх губерній від вказаних витрат. Підприємці внутрішніх губерній отримували монополні, додаткові та суттєві можливості збуту продукції внутрішніх губерній до Новоросії, що швидко розвивалася.

2) Правом «внутрішнього експорту» – гуртового вивезення товарів, вироблених у смузі осілості, до внутрішніх губерній і торгівлі ними «через прикажчиків із християн або місцевих купців і через посередництво купецьких контор або кореспонденцію з фабрикантами», таким чином обсмугуючись у виборі контрагентів та організації торгівлі (маркетингу). *Економічний зміст*: купці й промисловці внутрішніх губерній захищалися від вельми ефективної конкуренції з боку єврейських підприємців смуги осілості, отримували додаткові можливості збуту та преференції у виборі конкуруючих між собою єврейських контрагентів, відтак – варіанти цінового впливу або навіть диктату.

3) Правом фінансово-інвестиційної діяльності у внутрішніх губерніях «з тим, однак, щоб вони в управлінні або нагляді за цими підрядами в жодному разі не застосовували в цих губерніях євреїв» [13, с. 739], тобто з обмеженням права вибору та призначення власного менеджменту. *Економічний зміст*: російська економіка відчувала гострий брак обігових коштів і капіталовкладень. Залучення фінансових ресурсів приватного єврейського капіталу сприяло вирішенню цієї проблеми. Обмеження щодо менеджменту позбавляло єврейських інвесторів частини важливих інструментів інтеграції в економічні процеси внутрішніх губерній.

4) Правом митного очищення: сплати мита та адміністративних витрат в екс-

портно-імпортних операціях під час здійснення імпорту через митниці губерній смуги осілости «по комісіях від християн, жителів інших губерній» [13, с. 739]. Тобто можливістю здійснення представництва інтересів принципалів-неєвреїв під час здійснення ними імпортних операцій – у частині митного оформлення. Євреям же смуги осілости «продаж товарів, ними самими... з-за кордону виписаних, поза місцями загальної осілости євреїв навіть і через посередництво християн» заборонявся [13, с. 739–740]. *Економічний зміст*: ця норма мала б сприяти здійсненню імпортних операцій підприємцями територіально віддалених від західних кордонів внутрішніх губерній імперії.

5) Правом оптової торгівлі товарами зовнішнього імпорту на Харківському та Сумському ярмарках. *Економічний зміст*: дозвіл на участь лише у двох ярмарках являв собою погано приховане обмеження на «внутрішній експорт» товарів зі смуги осілости до внутрішніх губерній. Харківський і Сумський ярмарки, які розташовані неподалік кордонів «внутрішніх губерній», частіше, ніж інші, відвідувались російськими купцями; єврейським купцям державою відводилась посередницька логістична функція у транспортуванні товарів до «кордону» смуги осілости й внутрішніх губерній.

Отже, держава створювала умови, за яких етнічно панівне великоросійське купецтво мало б можливість перекласти весь бізнесовий ризик: ризики логістики та форс-мажору, втрати на погіршенні кон'юнктури тощо на плечі єврейських підприємців.

Сутнісно схожі умови створювалися для євреїв-фабрикантів, тобто виробників, які, зокрема, наділялися: 1) правом отримання державних замовлень власниками підприємств на постачання товарів власного виробництва поза межами смуги осілости [13, с. 740, п. 4]. До того ж окремо оговорювалося таке право для євреїв-виробників виноградних вин із власної сировини. *Економічний зміст*: єврейські підприємці залучалися до постачання

продукції, відсутньої у виробництві або дефіцитної на ринку внутрішніх губерній. Ця теза підтверджується нормою стосовно виробників виноградних вин. У другій половині XIX століття виноградні вина за об'єктивних умов вироблялися власне в Росії (без урахування традиційних виноробних регіонів: Грузія, Бессарабія та інші) в незначній кількості. Аналізована норма стимулювала єврейських підприємців до організації виробництва суспільно необхідної продукції.

2) Правом торгівлі виключно власною продукцією на Харківському та Сумському ярмарках, а також на трьох найбільших і головних російських ярмарках: Нижегородському, Ірбітському (Урал) і Курському Корінному. Вироблена єврейськими підприємцями продукція повинна була мати обов'язкове маркування з повідомленням про походження товару [13, с. 740, ст. 3, Дод.]. *Економічний зміст полягав у такому*: влада, обмежуючи торговельну конкуренцію з боку єврейських купців і не пускаючи їх далі Харкова та Сум, одночасно допускала на ринок внутрішніх губерній єврейських виробників, підтримуючи ті види продукції, потребу в яких мали ці губернії. Обов'язкове маркування (таврування), на наш погляд, можна розглядати в контексті протекціоністської та дискримінаційної для єврейства економічної політики уряду.

Одночасно стосовно єврейських підприємців встановлювалися: 1) заборона роздрібною та дрібнооптовою торгівля поза смугою осілости [13, с. 740, п. 5]. Таке обмеження було введено вперше «Положенням про євреїв» 1835 року та континуйоване у ст. 1597 «Укладення про покарання» 1845 року і ст. 1171 наступного та встановлювало відповідальність у вигляді конфіскації таких товарів і вислання. *Економічний зміст* цих дискримінацій проглядався прозоро й полягав в обмеженні конкуренції для російських поміщиків і купців із боку євреїв у внутрішніх губерніях. 2) Заборона торговельного посередництва та представництва в імпортних операціях у випадках,

коли контрагентом виступає нерезидент під час поставок імпорту до внутрішніх губерній. *Економічний зміст* полягав у резервуванні експортно-імпортних операцій для підприємців із числа «природних обивателів» та обмеженні всіх можливих контактів єврейства із закордоном.

Ефективною формою економічної діяльності, залучення й концентрації капіталів були об'єднання капіталів, як-от акціонерні товариства, кредитні спілки тощо, серед засновників та учасників яких переважали євреї. Господарчі товариства позбавляли капітал ознак етнічної належності, у такий спосіб сприяючи інтеграції єврейства до економічних процесів регіону, смуги осілости й держави загалом. Однак таке єврейське проникнення, вочевидь, не входило в урядові плани. У другій половині XIX століття почав стрімко набирати силу «національний» капітал: неєврейський, християнський, належний «природним обивателям», протегування якому було метою внутрішньоекономічної політики Москви. Тому влада застосовувала непрямі, тобто спеціально не встановлені нормами права, обмеження. Ці обмеження для участі євреїв у господарчих товариствах існували де-факто, застосовувалися на практиці й включалися до статутів господарчих товариств. Обмеження стосувалися як фізичних, так і юридичних осіб і мали як безпосередній, так і опосередкований характер. Пряма заборона стосувалася участі євреїв у діяльності цих товариств. Опосередкована заборона являла собою дозвіл на вступ до товариства або участь у його управлінні виключно християнам, що в умовах смуги осілости фактично означало пряму заборону для євреїв, адже з нехристиянського населення смуги осілости саме євреї становили абсолютну більшість. Це дає нам підстави розглядати вказане обмеження як антиєврейське. Крім того: 1) обмежувалася кількість євреїв у колективних органах управління товариств. Наприклад, у Мінському міському кредитному товаристві число євреїв у наглядовому комітеті та зібранні упо-

вноважених товариства не могло перевищувати однієї третини. 2) Встановлювалися кількісні обмеження щодо посідання євреями керівних посад у товариствах: наприклад, за § 24 Статуту Лібавського біржового банку, серед директорів його міг бути тільки один нехристиянин, під яким де-факто розумівся єврей. За §§ 23, 24 та 31 Статуту Селезнівського товариства кам'яновугільної й заводської промисловості, з п'яти директорів і трьох кандидатів – відповідно лише два директори й один кандидат (40% і 33% пропорційно) могли бути євреями. До того ж директор-розпорядник, повірені по гірничій промисловості й завідувачі нерухомим майном товариства повинні були бути виключно «особами неюдейського сповідання». Аналогічні обмеження встановлювалися статутами інших товариств [12, с. 180].

3) Товариствам, як юридичним особам, у складі засновників яких були євреї, заборонялось набуття нерухомості в місцевостях, де така заборона існувала стосовно фізичних осіб – євреїв. За § 4 власного Статуту, згаданому вище Селезнівському товариству заборонялося набуття у власність або користування нерухомим майном у місцевостях, де таке набуття заборонялося євреям [12, с. 180].

Висновки. Отже, ставлення влади до єврейства смуги осілости в досліджуваній період цілком укладалося в рамки протекціоністської політики, що її проводив російський уряд. Протегованим об'єктом виступав капітал внутрішніх регіонів губернії імперії, тоді як на долю капіталу єврейського випадало обслуговування інтересів об'єктів протекції. Єврейські купці й фабриканти своєю присутністю на ринку внутрішніх губерній не стільки вирішували власні економічні завдання, скільки за волею уряду мали сприяти вирішенню економічних завдань підприємців-неєвреїв, представників стану «природних обивателів» (а насправді – росіян), мешканців внутрішніх губерній імперії. Прослідковується, що економічні стосунки між смугою

осілості єврейства та внутрішніми губерніями Російської імперії за своїм характером були близькими або навіть тотожними до традиційних економічних стосунків у системі «колонія – метрополія». Роль колоніального населення при цьому відіграло єврейство західних, південно-західних і південних губерній імперії.

У ширшому розумінні економічні стосунки в системі «смуга осілості – внутрішні губернії» покликані були вирішувати такі завдання: а) вивезення товарів із внутрішніх губерній до смуги осілості коштом і можливостями єврейських підприємців; б) ліквідації конкуренції з боку єврейських торговців і товарів зі смуги осілості на ринку внутрішніх губерній;

в) забезпечення переважного руху товарної продукції із внутрішніх губерній до смуги осілості й встановлення максимальних обмежень або прямої заборони на ввезення конкурентоздатних колоніальних товарів, що не є критично необхідними для економіки, на ринок внутрішніх губерній; г) сприяння інвестиціям єврейських підприємців смуги осілості в економіку внутрішніх губерній, що розвивалася і на той час відчувала брак капіталовкладень і гостру нестачу обігових коштів. Імперське законодавство стосовно євреїв, що склалося наприкінці XIX – на початку XX століття, покликано було вирішувати важливі економічні завдання та сприяти розвитку економіки імперії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барталь И. От общины к нации: евреи Восточной Европы в 1772–1881 гг. Иерусалим; Москва. 2007. 262 с.
2. Держархів Одеської області (ДАОО). Ф. 2. Канцелярія Одеського градоначальника. Оп. 2. Од. зб. 2022, Документи й протоколи Комісії з єврейського питання. Арк. 132–134 зв.
3. Держархів Херсонської області (ДАХО). Ф. 20 Херсонська земська фельдшерська школа. 1878–1920 рр. Од. зб. 4. Список фармацевтів – помічників аптекарів, 1890–1919 рр., 53 арк.
4. Доценко В. Формування російського імперського законодавства щодо євреїв на початку XIX ст. Порівняльно-аналітичне право. Вип. 5. Ужгород, 2015. С. 27–29.; Доценко В., Шевченко В. Правове становище єврейської громади Російської імперії в період царювання Миколи I 1825–1855 роки. Європейські перспективи. Київ, 2015. № 7. С. 9–12.
5. Гимпельсон Я. (сост.) Законы о евреях: сист. обзор действующих законополож. о евреях с разьясн. Прав. Сената и центр. правит. установл. / Под ред. Л.М. Брамсона. Санкт-Петербург, 1914–1915; Т. 1. 440 с. (С. 1–440); Т. 2. 479 с. (С. 441–920).
6. Гольденвейзер А. Правовое положение евреев в России. Книга о русском еврействе: от 1860-х годов до революции 1917 года. Иерусалим; Москва; Минск. 2002. С. 115–158.
7. Кальян О. Правовий статус єврейського населення та антиєврейська політика російського самодержавства в Україні (1880–1925 рр.). Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць ОНЮА. Вип. 41. Одеса, 2011. С. 322–331.; Його ж. Єврейське питання і урядовий сенат: практика застосування законів про євреїв у Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. Держава і право: зб. наук. праць. Вип. 55. Київ, 2012. С. 584–590.; Його ж. Нормотворча діяльність російського самодержавства щодо єврейської національної меншини в Україні (XIX ст.). Міжнародний юридичний вісник: зб. наук. праць. Вип. 1. С. 240–247.
8. Канторович Я. Законы о состояниях (Св. зак. Т. IX, изд. 1899 г., с доп. по 1901 г.) / Под ред. Я.А. Плющевского-Плющика. Санкт-Петербург, 1901. 792 с.; 109 с.
9. Леванда В. Полный хронологический сборник законов и положений, касающихся евреев, от Уложения царя Алексея Михайловича до настоящего времени, от 1649–1873 гг. Санкт-Петербург, 1874. 1158 с.; XVIII с.
10. Мыш М. Руководство к русским законам о евреях. 4-е изд. Санкт-Петербург, 1914. 653 с.
11. Натанс Б. За чертой: Евреи встречаются с позднеимперской Россией. / Пер. с англ. А. Локшина. Москва, 2007. 463 с.
12. Сборник законов о евреях с разьяснениями по определениям правительствующего Сената и министерств / Сост. И. Гессен и В. Фридштейн. Санкт-Петербург, 1914. 423 с.
13. Свод законов Российской Империи / Под редакцией и с примечаниями И. Мордухай-Болтовского. Том IX. Свод законов о состояниях. Санкт-Петербург, 1912. 215 с.
14. Устав о паспортах, со всеми измен., дополн. и разьяснениями / Сост. К. Абрамович. Санкт-Петербург, 1905. 199 с.
15. Этингер Ш. Россия и евреи: сб. статей. Иерусалим, 1993. 314 с.